

КОМІТЕТУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА: МОВЧАННЯ ЯК ПРИНЦИПОВА ПОЗИЦІЯ?

Російські агресія і злочинна політика щодо українців щент зруйнували залишки ілюзії про гуманність під час війни. Замість верховенства права активно нав'язується право сильного, а базові конвенції міжнародного гуманітарного права і (без)діяльність МКЧХ все частіше піддаються критиці.

МКЧХ десятиліттями намагався створити репутацію гуманітарної інституції, яка не втручається у політичні процеси, а захищає людську гідність там, де все інше зруйновано.

Для цього МКЧХ побудував систему комунікації у вигляді конфіденційного діалогу зі сторонами конфлікту – мовляв, лише так можна впливати на порушників і одночасно не втратити доступ до полонених та інших захищених осіб.

Саме тому порушені сьогодні питання надзвичайно важливі: чи є виправдання мовчанню у той час, коли держава – учасниця Женевських конвенцій навмисно, відверто і цілеспрямовано знищує сам фундамент гуманності?

Постійні катування, нелюдське поводження та позасудові страти військовополонених і цивільних українців, тримання їх в жахливих умовах з одночасною відмовою МКЧХ у допуску до них, неймовірний за жорстокістю теракт в Оленівці, застосування газової зброї, екоцид внаслідок підриву Каховської дамби, постійні обстріли мирних українських міст та загалом десятки тисяч воєнних злочинів росіян.

Шокуюча кількість порушень правил війни вже давно довела наявність свідомої, системної злочинної політики росіян, спрямованої на знищення у 21 столітті ідентичності цілого народу посеред Європи. Щось подібне вже відбулося у 30-40-вих роках минулого століття, чи не так? Але крім шоку, ненависті, намагання притягти до відповідальності яка ще реакція об'єднує всі ці звірства?

Відповідь для багатьох може здаватись менш очевидною, але від того не менш трагічною. Це – мовчання МКЧХ. І після окупації частини України, зокрема Криму, у 2014, коли цивільне населення на окупованих територіях не мало жодного реального захисту (і наразі теж, до речі, не має). І в 2022, коли російська агресія призвела до скоєння десятків тисяч воєнних злочинів. І у 2025, коли

за кількістю злочинів явно проглядається державна політика.

Коли гуманітарний мандат стикається зі злочинною політикою

Сьогодні ключове питання полягає в тому, чи може мовчання бути виправданим, коли держава, яка підписала Женевські конвенції, відкрито страчує полонених, катує цивільних і знищує фундамент гуманності.

Україна має справу не з поодинокими злочинами, а з системною політикою. За даними Офісу Генерального прокурора України, від початку повномасштабного вторгнення російськими військовими було страчено щонайменше 322 українських військовополонених. Станом на грудень 2025 року ООН підтвердила 96 випадків позасудових страт військовополонених, які вже перебували під захистом міжнародного права. Відеозаписи страт українців регулярно з'являються у відкритому доступі, однак публічної реакції з боку МКЧХ досі не було.

Полон як вирок

Тисячі українських військовополонених і цивільних перебувають у жахливих умовах. Вони зазнають катувань, позбавлені медичної допомоги, змушені свідчити неправду перед візитами делегатів МКЧХ, інакше на них чекають нові тортури. Росія свідомо не створила жодного офіційного табору для військовополонених, як того вимагає Третя Женевська конвенція. Немає й національного інформаційного бюро, яке повинно вести облік полонених. Це означає, що навіть точної кількості українців у російських катівнях світ не знає.

Українські організації говорять про сотні місць не-свободи, де людей здебільшого тримають без жодних правових підстав. Кожна така історія стає свідченням того, що Женевські норми у виконанні Росії перетворилися на порожній звук. І зараз, коли Росія виходить з Європейської конвенції про запобігання катуванням, саме МКЧХ має не лише право, а й обов'язок нарешті вийти за межі тиші.

Маніпуляції замість прозорості

Щорічні звіти МКЧХ, що мають бути інструментом прозорості, радше створюють плутанину. У документах за 2022–2024 роки інформацію про візити до полонених в Україні та Росії об'єднують у спільні розділи, уникаючи конкретики. Так, у звіті за 2024 рік зазначається, що було здійснено 55 візитів до 17 місць утримання «переважно в Україні», де перебувало понад 13 тисяч осіб. Але скільки саме відвідувань відбулося в Росії, а скільки в Україні, залишилося незрозумілим. Це виглядає як спроба приховати фактичну відсутність доступу до українських полонених у РФ.

Такі маніпуляції виглядають особливо небезпечно в умовах, коли йдеться не про формальні показники, а про долі тисяч людей, які щодня перебувають під загрозою катувань і смерті.

Українські правозахисники вже презентували так звані «Московські конвенції» – збірник зі 137 статей, що описують реальний досвід полону. Це неофіційний до-

кумент, створений як альтернатива Женевським конвенціям, які Росія грубо порушує. Він нагадує, що замовчування злочинів стає ґрунтом для появи нових «правил», де тортури і страти перестають бути злочином, стаючи «нормою».

Кожен день мовчання додає нову сторінку до цього трагічного збірника. І кожен день без публічної реакції МКЧХ робить світ ближчим до того, щоб прийняти безкарність як норму.

Конфіденційний діалог чи виправдання бездіяльності

МКЧХ наполягає на тому, що його базовим інструментом є конфіденційний діалог з порушником. Але якщо роками держава блокує доступ, ігнорує звернення, страчує полонених, а тортури стають системними, чи можна обмежуватися лише закритими розмовами? Чи не перетворюється така дипломатія на зручне виправдання бездіяльності?

Власні внутрішні документи МКЧХ передбачають значно ширший спектр дій. Наприклад, існує датований 2005 роком керівний документ «Дії МКЧХ у випадку порушень міжнародного гуманітарного права та інших основоположних норм». https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc_858-11.pdf

В ньому передбачено цілий спектр як конфіденційних, так і публічних видів реакції. І виявляється, що МКЧХ може й має застосовувати їх на випадок, коли, наприклад, конфіденційний діалог є безрезультатним. В контексті російської агресії всі передумови для цього вже давно наявні. Вони варті того, щоб розібратися, які саме механізми реагування МКЧХ сам для себе обрав.

Гуманітарна мобілізація

Якщо конфіденційний діалог не дає результатів, МКЧХ має право залучати третіх акторів: уряди держав, міжнародні організації, впливових осіб. Головне щоб такі актори мали можливість неопублічного впливу на порушника. Такий механізм дозволяє чинити зовнішній тиск на державу-порушника в інтересах жертв, зберігаючи загальний формат конфіденційності. Через це ми не можемо прослідкувати застосування такого інструменту.

Публічна заява щодо якості діалогу

Цей інструмент вже дає можливість офіційно засвідчити, що двосторонній конфіденційний діалог не досяг бажаних результатів, нехай і без наведення конкретних звинувачень. Публічна заява по суті є наслідком неспрацювання конфіденційного діалогу та гуманітарної мобілізації. Така заява має на меті підвищення ефективності переговорів або запобігти хибному враженню, що мовчання МКЧХ означає згоду. Причому навіть така форма публічного реагування дозволяє зберегти нейтральність Комітету, не переходячи до прямих звинувачень.

За більш ніж одинадцять років війни ми не бачили такої заяви. Тому багаторічне мовчання МКЧХ вже дає підстави для запитань, адже Комітет неодноразово застосовував цей інструмент у минулому, щодо інших конфліктів. Лише у нас складається враження, що МКЧХ влаштовує рівень конфіденційного діалогу з Росією? І це попри очевидну безрезультатність такого діалогу – повноцінного доступу як не було, так і немає досі, а катування як відбувались, так і не припиняються. Вже є судові рішення, які визнають, що РФ застосовує системну практику катувань на окупованих територіях України. На-

приклад, рішення ЄСПЛ у справі «Україна та Нідерланди проти Росії».

Публічне засудження

Найрадикальніший метод, можна сказати «last resort», але (ви будете здивовані) також передбачений внутрішніми правилами МКЧХ. Публічне засудження застосовується, коли порушення мають серйозний і масовий характер, відбуваються неодноразово, підтверджені надійними джерелами, а конфіденційні заходи не дали результату. Такий крок розглядається як єдиний, що залишився, засіб впливу на ситуацію.

Якщо би МКЧХ його застосовував, український кейс не був би єдиним в історії МКЧХ. Наприклад, у 1992 році, під час конфлікту в Боснії і Герцеговині, МКЧХ публічно заявив про факти масових арештів, депортацій, катувань та жорстокості, визнавши це елементом політики насильницького переміщення. У 1998 році, під час кризи в Косово, МКЧХ опублікував спеціальну заяву, в якій поклав відповідальність на сербську владу за ситуацію із захистом цивільного населення. Водночас організація закликала албанські формування припинити вбивства й вступити в діалог.

Ці приклади свідчать про спроможність МКЧХ діяти публічно тоді, коли неопублічний діалог не працює або коли ситуація настільки критична, що вимагає термінового втручання. Але чомусь у випадку найбільшої кількості настільки явних, неприхованих злочинів на європейському континенті після Другої світової війни – жодного публічного засудження за більш ніж 11 років з боку МКЧХ не пролунало.

Чому мовчання небезпечне

Безкарність породжує нову агресію. Кремль, відчуваючи відсутність наслідків, дедалі сміливіше демонструє ворожість не лише до України, а й до всього світу. І тоді питання вже виходить далеко за межі українського контексту – йдеться про майбутнє міжнародного порядку, який і так під загрозою.

В таких умовах тиша, яку ми «чуємо» від МКЧХ – вже не інструмент. Вона, на превеликий жаль, стала позицією. І саме така позиція ставить під загрозу не лише долю українських військовополонених і цивільних, а й авторитет міжнародного гуманітарного порядку як такого. Українці довели свою гідність навіть в полоні. Тому час вчинків, сміливості і мужності, час Женеві говорити вголос – давно настав.

Гюндуз МАМЕДОВ – український юрист, кандидат юридичних наук, заступник Генерального прокурора України у 2019–2022 роках; ініціатор системних і скоординованих розслідувань міжнародних злочинів в Україні; військовослужбовець Збройних Сил України.

Микола ФОРСЕНКО – український юрист, кандидат юридичних наук, професор, консультант з міжнародного публічного права; військовослужбовець Збройних Сил України.

<https://censor.net/ua/blogs/3599675/chomu-mkchh-ma-porushiti-rejim-tish-schodo-zlochyn-v-rf>

Текст звернення французькою мовою опубліковано на HEIDI.NEWS. Переклад англійською та німецькою мовами розміщено на сайті журналу «Універсум» (<http://universum.lviv.ua>) в рубриці «Наші новини».